

SALTUKNÂME'DE ANADOLU BİRLİK VE BERABERLİĞİNİN KURULUŞUNA İLİŞKİN BİLGİLER

MİNE MENGİ*

15. yüzyılın sonlarına doğru (t.t. 1480) Cem Sultan'ın emriyle Ebulhayr-ı Rûmî tarafından yazılmış olan Saltuknâme, tarihî, edebî ve folklorik özellikleri bakımından eski Türk nesrinin önemli eserleri arasında yer alır. Saltuknâme, esas olarak, 13. yüzyılda yaşadığı sanılan alp-eren Sarı Saltuk'un hayat hikâyesinin anlatıldığı destanî, menkıbevî bir eserdir. Bu nedenle hem gazavatnâme hem de menakıbnâme türlerinin özelliklerini göstermektedir. Daha doğru bir ifadeyle Saltuknâme, sözkonusu türler arası bir eserdir. Anlatılan olaylar da o dönemin Türk ve İslâm dünyasında geçmektedir. Ancak, Saltuknâme'de olayların yer aldığı coğrafya öncelikle Anadolu ve Rumeli'dir. Bu nedenle eserde ön planda Anadolu'nun yanısıra Rumeli'nin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması ideolojisinin gerçekleştirilişinin anlatıldığını söyleyebiliriz. Saltuknâme'de hem akıncı hem de velî kimliğiyle çizilen eserin ana kahramanı Sarı Saltuk (Şerif Hızır), Rumeli'den Uzakdoğu'ya çok geniş bir coğrafya üzerinde güç göstermekle birlikte, esas itibarıyla Anadolu ve Rumeli'nin Türkler tarafından fethedilmesi ve Türk gücüyle İslâmiyetin bu topraklarda yayılması misyonunu üstlenmiştir.

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Osmanlılar'ın siyasî üstünlük kurmalarıyla gerçekleşen Anadolu birlik ve beraberliğinin sağlanması mücadelelerine ilişkin bilgiler Saltuknâme'de destanî, dinî, tarihî siyasî ve sosyal muhtevalıdır. Destanî muhteva içerisinde eserde, Türk ve Türklüğe önemli yer verildiğini görüyoruz. Saltuknâme'ye göre şeceresi Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye kadar çıkan Sarı Saltuk'un bir Türk kahramanı olarak tanıtılması ve kendisinden yer yer Saltuk-ı Türk olarak söz edilmesi Türklüğün yüceltildiğinin bir kanıtıdır. [Ben size dün bu Saltuk-ı Türk kendüdür diye söyledim. III. 34]* Ayrıca Türklük, öncelikle ve önemli ölçüde Sarı Saltuk'un gösterdiği kahramanlıklarla sergilenmekte, Türk'ün cesareti ve savaş gücü karşısında Bizans'ın ve diğer Hristiyan topluluklarının korkusu, Saltuk'un yanısıra Bizanslı tekfur ve rahiplerin vb. söyledikleriyle pekiştirilmektedir. "Şerif'emki darb ve harb ıssı bir harifem. II, 169", [Saltık Hazretleri çün gelüp... .. Tekur'a vardı, kakıdı, eyitti: "Sen şöyle bakaturasın, bir Türk yalnız gele dahi şunun gibi işleri ide elünüzden nesne gelmeye. Ya kalan Türklere nice cevab virebilürsüz? II, 116], [Tekur eyitti: "Hay Hristiyanlar! Bilmiş olun ki bu Türkler dünyaya kadem uraldan berü bu Nasranîler kırarlar. Buncadan berü bunlarla başa çıkmadılar şimdi çoğaldılar. Az iken bir yana idemedük, şimdi nice idelüm?" didi. II, 110], [Rahibün biri eyitti: "Bu Türkler kim olurlar, cennete girürler mi." didi. Ruhban eyitti: "Girmezler amma gelürler, kapudan bakarlar dururlar, girü giderler." didi. Nâ-gâh bu ruhbanlar içinden on yaşar bir oğlan yukarı durup papaza düşnam virüp söğdi ve eyitti: "İy murdar! Yalan söyleme. Şimdi dünyada Türkler sizi evinizde ve mülk ve diyarınızda komayup çıkarurlar. Anda gelüp cennet kapusından bakan Türk girüp sizi cennet içinden sürmezler mi? Şöyle epsem olup duracaklarına inanmazam." didi. I, 7], [Eyittiler: " bu Türklerin yüreği demürden dahi perktür. II, 143] Saltuknâme'de Anadolu insanının yiğitliği, kahramanlığı Hacı Bektaş-ı Veli'nin ağzından da şöyle anlatılır: [Bektaş anıyla söyleşürdi, Ahmed-i Veli taşra geldi, Bektaş ilerü gelüp Ahmed'le musâfaha itti;...Bektaş eyitti: "Geldüm ki bu Rûm"da er var mıdır görem diyü." didi. Ahmed eyitti: "Berü

* Saltuknâme'den verilen bölümler, Ebul-Hayr-ı Rûmî, Saltuknâme, III cilt, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (I, II), 1990 (III) ten alınmıştır.

gel göresin." didi. Çünkü Bektaş ilerü geldi Ahmed eli ile birle anun gözün sığadı, kande baksa bir er oturur gördi.....Bektaş anda vardı Pîrân-ı Horasan eyittiler:" Nedür Rûm'da er gördün mi?" didiler. Bektaş anda eyitti: "Taşın ve toprağın er gördüm." didi... II, 44] Kısacası, gerek" Kıssa-i İbtidâ-i Evliyâ-yı Rûm Beyânıdır" başlıklı bölümden aldığımız bu satırlarda gerekse Saltuk'un ve öteki gazilerin katıldıkları savaşların anlatıldığı bölümlerde Türk gücünü tanıtan ve öven benzeri satırlara olayların akışı içerisinde yer verildiği görülür.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türk'ün cesareti ve kahramanlığı daha çok Saltuk'un şahsında, onun yaptıklarıyla tanıtılmaktadır. Saltuknâme'de anlatıldığına göre asıl adı Şerif Hızır olan Sarı Saltuk'a Saltuk adı da sonradan Müslüman olup İlyas-ı Rûmî adını alan bir papaz tarafından fiziki gücünden dolayı verilmiştir. [Alyon-ı Rûmî eyitti: "İy server çün sen bana ad virdün ben dahı sana ad koyam, Müslümanlar tâkim seni anunla analar." didi. Şerif kabul itdi. Eyitti: "Senün dahı adun Saltık olsun." didi. Raviler eyidürler, meger ol dilce ziyade ve katı kuvvetlü er dimek olur imiş. Pes vardılar Şerif'e Saltık didiler ve hem ziyade sarı ve kızıl olmağın Sarı Saltık didiler. I, 19] Türk'e ve Türklüğe eserde ayrı bir yer verildiğini kanıtlayan dikkat çekici başka bir nokta da aslen Arap olan bazı İslâm büyüklerinin Türk olarak gösterilmeleridir. Örneğin eserde, Türkiye'de Eyüp Sultan olarak tanıdığımız Müslümanların, İstanbul'u ilk kuşatmaları sırasında orada şehit düşen ve Hz. Muhammed'e yakınlığı ile bilinen Ebu Eyyub el-Ensarî (ö. 669) nin Türk olduğu ancak Araplar'ın kendisine Arapça ad taktıkları söylenmektedir. [Bir bınar yanında bir kabre varup oturdılar, ana yalvardılar, tazarru' ittiler..... Şerif Tekur'a eyitti: "Bunı ben bilmezem bu ne kişidür bana haber virün" didi. Samadıyya dönüp eyitti: "Bu da Türktür amma Arab, adına Arab dilince Ebu Eyyub-i Ensarî dirler, Muhammed'i bu evine alup konuklamıştır. Sonra Yorgi zamanında gelürler bu hisara Türkler üşerler. Bu bir hisar delüğinden iki kişi bile gelürler, içerü girürler, andan Ayasofya'ya girürler namaz kılurlar. Kafirler görüp bunları tutmak isterler, öldürmeğe kasd iderler, kaçarlar. En sonra bu yirde gelüp heman bunları şehid iderler. II, 80, 81] İstanbul'un Müslümanlar tarafından ilk kuşatılmasıyla ilgili olarak Saltuknâme'de anlatılanlar arasında Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer-i Tayyar (Cafer b. Ebû Talib) da Türk olarak anılmaktadır. ["Anlarun biri Ebu Ca'fer, biri Ebû Sa'id'dür." didi. Şerif eyitti: Bunlar Türk

ola siz niçün buna i'tikad idersiz?" didi. II, 81] Saltuknâme'de geçmekle birlikte, bilinen tarihî gerçeklere uymayan bu bilgiler, bizce Türklüğe verilen önemin göstergesidir. Öte yandan, eserden öğrendiğimiz bu tarz ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Türklükle Müslümanlığın bir ve aynı gösterildiği aşağıdaki bölüm bu görüşümüzü doğrulamaktadır. [Bir kafir ilerü gelüp eyitti: "Ya Alyon! Sen ne gördün Mesih dininden döndün, Türk oldun? Gel gine dinünen girgil; seni Tekur'dan dilek eyleyim." didi. İlyas-ı Rûmî gayet gazaba gelüp seyf uryan kılıp cellâdı hay diyince ol kafiri iki pare eyledi. Bir kafir dahı gelüp "Bir elleri kopacak, şol Mesih ümmeti degül midür, neye öldürdün?..... İlyas eyitti:" İy kafirler! Ben evvel kâfirken eli bağı adam öldürmeğe kudretüm yitmezdi. Şimdi Müslüman oldum, gör imdi ben Muhammed Ümmeti, sen Mesih Ümmeti kankuzumuzun kılıcı keskindür. "diyüp el kılıca urdı. II, 146]

13. Yüzyıl Anadolu'sunun dinî hayatına bakıldığında büyük bir hareketliliğin ve canlılığın yaşandığı görülür. Bir yandan Anadolu'yu Müslümanlaştırma çabası sürdürülürken, öte yandan da tasavvuf hem Doğu Türk dünyasından Anadolu'ya gelen hem de bu dönemde Anadolu'da yetişen büyük temsilcileriyle, Anadolu insanının düşünce hayatı üzerinde etkisini göstermeye başlar. Nitekim, bu etkinin bir sonucu olarak zaman içinde Anadolu'da Anadolu toprağına özgü tarikatlar ortaya çıkacaktır. Bütün bu gelişmelerin yansıdığı bir eser olarak Saltuknâme, döneminin önemli tanığıdır. Eserde, hem Anadolu'nun Müslümanlaştırılması çabalarını hem tasavvufun o dönem insanın düşünce dünyasındaki yerini açıkça görürüz. Dolayısıyla Saltuknâme'de, daha çok Sarı Saltuk'un menkıbelerine dayalı olay örgüsü içinde verilen Anadolu ve Rumeli'nin Müslümanlaştırılması ideolojisine yönelik muhteva, Türk'ün ve Türklüğün yüceltilmesi kadar hatta ondan daha da ön planda yer alır.

Eserde, Sarı Saltuk'un yaşadığı dönemin dünya görüşünün karakteristik özelliği gereği, İslâmiyet öncesi dönemden gelen fiziki gücün üstünlüğü görüşü, iman gücüyle birleştirilmiş, hatta iman gücü beden gücünden daha fazla önem kazanmıştır. Nitekim Saltuknâme'de İslâmiyet, Türk'ü koruyucu bir şemsiye olarak gösterilir. Türk'ün savaş gücü fizik gücünden çok iman gücünden gelir. [Tekur'un Hamun adlı bir veziri dahı vardı, eyitdi: "Ya Tekur! Bilmiş ol kim bu Türklere gökyüzünden yardıma melekler gelür.

Tanrıları anlara yardım kılır.....I, 259, 260] Sarı Saltuk da kahramanlığını İslâm dininin manevî gücünden alır. ["Ya Server! Kılıcun kogıl, senünle din bahsin idelüm. Şunu bildük kim sana kimse erlikle karşı turmaz." didi. Şerif eyitdi: "Ya Rahib! Benüm bahsümi kılıcumdan anlagıl ki bu kılıç keskinliği bu din-i İslâm kuvvetindendir. Yohsa benüm ne takatüm ola ki bu halka karşı turam....." II, 117] Bu nedenle de Saltuk'un velîliği yiğitliğinden üstündür. [01 pîr eyidür: "Ya Melik! Bu Saltuk-ı Rum'dur, yavuz kimesnedür. Ve hem velîdür, bu her iş kim işler, velâyetledür.....Bu Saltuk sey-yiddür, âl-i Resûl'dendir... Ancılayın iş velâyet birle olur....." III, 7] İslâmiyet uğruna yapılan savaş ibadettir; hattâ ibadetlerin en faziletlisidir. [Pes Seyyid ana eyitdi: "Ya Davud! Var sen de bir canibe gazâlar eyle. Gazâ efdal ibadettür. I, 161, 162] Anadolu'da yeşermeye başlayan İslâmiyetin o dönem Anadolu insanı üzerindeki etkisini ve birleştirici gücünü gösteren bu örnek satırlara eserin bütünü içinde birçok yerde rastlamak mümkündür.

Bir davâ adamı olan Sarı Saltuk, hareket halinde olduğu geniş coğrafya üzerinde daha önce de belirtildiği gibi, öncelikle Anadolu ve Rumeli'de Türk-İslâm birliğini sağlama misyonunu üstlenmiştir. Eserde, Saltuk'un ağzından Anadolu'da Müslüman birliğinin sağlanması isteği şöyle hikaye edilir: [Bir ulu pîr papaz Şerif'e karşı gelüp eyitti: "Server! Hoş geldünüz." Bir micmer elinde buhurlar eyledi. Şerif eyitti: "Bu mumları gündüz n'ichün yakarsın? Eyittiler: "Mesih mumı gündüz yanar." Şerif eyitti: "Ben dahı bir mum yakayım şem-i Muhammedî olsun, ta kıyamete dek yansun, gice gündüz söyünmesün ve nice gaziler canı ana pervâne olsun. Tek siz taksirlik idüp yağın eksük itmen, fitile artuk hacet olmasun" didi. 01 rahibler eyittiler: "Eğer sen ol şem' yakasın biz Müslüman olalum." Şerif eyitti: "Gice düşümde Server-i Arab, Seyyid-i Acem, Habib-i Hüda Muhammed Mustafâ'yı gördüm; bana sizler gösterdi dahı eyitti" İslâm çerağın anda yandur, şimden girü Rûm, İslâm birle dolısardur. "didi. II, 24,25] Verdiğimiz bu örnekten de anlaşılacağı gibi Saltuknâme'de, Anadolu Müslüman birliğini gerçekleştirme isteği ön planda yer almaktadır. Aynı şekilde, yine Sarı Saltuk'un şahsında ve onun amacı olarak belirtilen Türkler'in Rumeliye geçişleri de İslâmiyet'i oraya götürmek ve orada yaymak içindir. [Pes Seyyid'in garazı ol kim Müslümanlar öte yakadan akup geleler bu diyarda karar ideler, Rûmîli'nde ehl-i İslâm kuvvet duta.....III, 257, 258]

Öte yandan eserde, yerleşik düzene geçme çabasının yaşandığı toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasında önemli rolü olan dinin, daha açık bir ifadeyle İslâmiyetin esasları üzerinde de durulur. Sarı Saltuk, İslâmiyetin kabul ettiği din kurallarına, genel ilkelere uyan bir kişilik sergiler. Eserde onun Sünnîlikten yana olduğu, Sünnîliğin mezheplerinden de Hanefîliği savunduğu görülür. [Bu yanadan Sünnîlerden Şerif meydana at salup, girüp na'ra urdı.. I, 17], ["Yarın ceng-i azim ola." Kamu anda olan Sünnîler bir yire gelüp, helalleşüp, hazır durdılar. I, 17], [Şerif dahı el saldı, Sünnîler bir uğurdan at depdiler. I, 189] Bu örneklerde görüldüğü gibi Müslümanlıkla Sünnîlik birlikte düşünülmemekte, hatta Müslüman yerine Sünnî kullanılarak, bazen biri ötekini yerine geçmektedir. Sarı Saltuk'un Anadolu birliğinin sağlayıcısı olarak gördüğü Osman Bey'e verdiği nasihatler arasında Anadolu Müslüman birliğinin Hanefî temel üzerine oturtulması ve Anadolu'nun Sünnî adil padişahlar tarafından yönetilmesinin yarar sağlayacağı görüşü de bulunmaktadır. Anadolu'da devlet düzeninin sürekliliği Saltuk'a göre bu şarta bağlıdır. ["...ve dahı bu diyara bir Sünnî adil padişahlar hükm ide, bunların devleti çerağıdur, bu yandukça bunda anlar pay-dar devlet olalar." didi. II, 25]

Aşağıdaki sözlerinden anlaşılacağı gibi Saltuk, o dönemde Anadolu birliğinin sağlanmasında engel olarak gördüğü Hâricîliğe müsamaha edilmemesinden yanadır. Ona göre, Anadolu Müslümanları, bütün mezheplerin üstünde ve hepsinin en sağlamı olan Hanefîlikte birleşmelidir. [Râfîziye ve hariciye ve münâfika rahm itmen öldürün, oda urun. Ve bu Hanefî mezhebin daim gözet ki cemî mezhebün akdem ve akvâsı ve pâkidür. III, 273] Saltuk, Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in belirlediği kurallara, şeriata farklı yorum getiren ehl-i bid'atın karşısında olduğunu aşağıdaki sözleriyle de belirtir. [..fisk u fücurdan kaçun, bid'at itmen ve ittürmen şeri'atı gözedün II, 109], [Ehl-i bid'at ve rüşvet yiyeni katl eylesen, zinhar yüz virmen....II, 186].

Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un Sünnîlikten yana hattâ Sünnî olduğunu bildirir yukarıdaki bilgilerin yanısıra, yine eserden öğrendiğimize göre, Saltuk'un şeceresi, Hz. Ali soyuna dayanır. [Seyyid Gazi neslinden Ali oğlanlarınınun aslından-kim bunda zikr olur Seyyid Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. Ali....I, 1] [Bu taraftan Şerif mübarek başına iki alâmet eyle-

di; bir kızıl kim Hazret-i Hüseyinler tonıdır ve biri yaşıl kim Hz. Hasanîler tonıdır. Bu Seyyid bu şehid alametleriyle donanup-zira Şerif atadan Hazret-i Hüseyinî, anadan Hazret-i Hasani idi-sürüp mescide gelüp, Emîr Osman yanında karar itdi. I, 10], ["Ya Rabbi! Ceddüm İmam Hüseyin Hazretlerin Kerbelâ'da berriyede giriftar idüp anun üstine Yezîd kavmin galebe itdürüp aç ve susuz ölmesin takdir eyledün." III, 52-53] Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un seçeresiyle ilgili edinebildiğimiz bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Saltuk, Müslümanlıkta fütüvvetin, merdliğin, kahramanlığın temsilcisi olan Hz. Ali soyundandır. Çünkü, Saltuk da Hz. Ali gibi yiğittir, korkusuzdur; haksızlığın karşısında, adâletin yanındadır. Fütüvvet geleneğinin bir parçası olarak fityanın başlatıcısı Hz. Ali'ye karşı daima hayranlık duyma eğiliminin olduğu bir gerçektir. Bu nedenle de İslâmî Türk destan geleneğine göre yada daha doğru bir ifadeyle dinî hamasî eserlerin çoğunda kahramanların Hz. Ali ve soyuyla bağlantısı vardır. Aynı geleneğin Saltuknâme'de de sürdürüldüğünü görüyoruz. Öte yandan, Bektaşî usul ve erkânının daha sonraki yüzyıllarda kesinleşerek Bektaşî geleneğinin teşekkülünden ve çeşitli zümrelere ayrılışından sonra Sarı Saltuk'un da Bektaşî uluları arasına dahil edildiği bilinmektedir. Böylece, eserde soyu Ehl-i Beyt'e dayandırılan, kendisine seyyid diye hitabedilen, halk üzerindeki nüfuzundan dolayı yer yer baba denilen Sarı Saltuk'a, yaşadığı dönemden sonra Bektaşî geleneği içerisinde yer verilmiştir.

Saltuknâme'nin birçok yerinde, özellikle "Kıssa-i İbtidâ-i Evliyâ-yı Rûm" başlıklı bölümünde, Türkistan'dan Anadolu'ya gelerek oraya yerleşen, Anadolu ve Rumeli'de Türk ve Müslüman üstünlüğünün kurulmasında önemli rol oynayan gazi dervişlerin ve velîlerin faaliyetleri, Horasan erenleriyle olan münasebetleri söz konusu edilir. Adları geçen gazilerin bir kısmı, önceleri Müslüman değilken Türkler'le özellikle Sarı Saltuk'la yaptıkları savaşlarda yenildikleri için ya da Saltuk'un keramet göstermesi üzerine Müslüman olmuşlardır. Ancak, dayanışma içerisinde olan bu gazilerin hem Anadolu'da hem de Rumeli'de birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli rolleri olmuştur. [... Server Saltuk çün Endriyye hisarına gelüp çevre Müslümanlara gelsün didiler, pes her taraftan gaziler gelmeğe başladılar. Evvel İlyas-ı Rûmî geldi. Andan sonra İshak ve İbrahim ve İsmâ'il geldi-

ler.....Dört bin sekiz yüzden artuk gaziler "Fî sebîlillah gazâyâ giderüz." diyüp hisardan çıkup.... II, 144] Eserde özellikle Sarı Saltuk'un alp-eren olarak gerek Türkler gerekse Bizanslılar arasındaki saygınlığı ve bu saygınlığın ona kazandırdığı manevî nüfuz belirtilmektedir. [Halk Server'e baba dilerdi. Kâfirler ve dahı bâkî halk Saru Saltuk baba didilerdi. II, 58], Çün Derkan... Müslüman oldu, Seyyid'i konukladı. Andan Seyyid'le birle göçüp Atabek'ten yana geldiler. Müslümanlar ve Gaziler karşı geldiler, mübarek elin öptiler getirüp kondurdılar, ni'met ve nüzul döktiler. Andan Ilgaz-ı Rûmî-yeni Müslüman - gelüp Seyyid'ün elin öpti. Seyyid dahı ona bağrına bastı, iki gözinde öpti. Ilgaz, seyyid'i gaziyan güzel ali simalu kişi idi, nûr-ı siyadet yüzinde berk ururdu, gören canla severdi. II, 220] Saltuknâme'de Saltuk'un halk üzerindeki nüfuzunun yanı sıra beyler üzerindeki nüfuzundan da söz edilir. [.....Bu üçinci-kim küçük kardaşlarıdur adı Ertuğrul ol gelüp Rûm'a indi dahı oğlu Saruhan'ı ve bir nice Türk ulularıyla Sultan'a gönderdi. Pes Şerif Hazretinün velâyetini işitti vardı. Ertuğrul oğlu Alp Osman'ı Seyyid'e gönderdi bilesince armağanlar ve hediyeler götürdiler. II, 108, 109].

Sarı Saltuk'un gerek halk gerekse devlet büyükleri üzerindeki manevi nüfuzunu belirtmek amacıyla verdiğimiz örnek satırlardan başka eserin birçok yerinde Anadolu birlik ve beraberliğinin sağlanmasında Horasan erenlerinin manevî nüfuzunun vurgulandığını da görürüz. Bunlar arasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin ayrı bir yeri vardır. O, Horasan'dan Anadolu'ya güvercin kılığına girerek gelmiştir. [Bu Bektaş ol cema'atün aşçılardan idi, durup destur aldı, dahı bir güğercin suretine girüp azm-i Rûm itti. Geldi, Kırşehir'inde Ahmed zâviyesinde kondı.... II, 44]. Anadolu birliğinin sağlanmasında manevi nüfuzunun önemi tartışılmaz olan Hacı Bektaş güvercin kılığında geldiği Anadolu'nun bundan sonra gözcülüğünü yapacaktır. [Rûm'un gözcisi Hacı Bektaş-ı Horasanî'yem. "didi. Heman Osman sundı, Sultan-ı evliyanun elin öpti, hayır du'asın aldı, gitti. III, 274] burada konu edilen Hacı Bektaş-ı Veli'nin Osman Bey'e taç giydirmesi olayı, tarihî değerinden çok, Anadolu birliğini sağlayan Osmanlılar'ın, Bektaşlıktaki, Hacı Bektaş-ı Veli'nin himmetine mazhar oldukları inancıyla bağlantılı olmalıdır. Saltuknâme'de ayrıca Anadolu birliğinin sağlanmasında rolü olan Ahmed Fakih, Karaca Ahmed, Taptuk Emre, Mevlânâ Celaleddin v.b. dönemin önemli simalarından da söz edilir.

Saltuknâme'de Anadolu birlik ve beraberliğinin sağlanması öncesiyle ilgili verilen tarihî bilgilere gelince: Eserin tarihî akışı içinde yer alan olaylar bazen Saltuk'un dışında cereyan etmekle birlikte, tarihî muhteva daha çok Saltuk'un sultanlar, beyler ve öteki tarihî kişilerle olan ilişkilerine dayandırılmıştır. Kronolojik sıraya göre, eserde önce Saltuk'un Selçuklu sultanlarıyla ilişkisi yer alır. Bunlar, Gıyaseddin Keyhusrev, İzzeddin Keykâvus ve Alaaddin Keykubad'dır. Alâaddin Keykubad, tahtının erkek vârisi olmadığı için topraklarını Mentеше, Saruhan ve Candaroğlu Beyleri arasında paylaşmıştır. [.....Sultan Alâü'd-din oturmuştu..... Dâhı ne kadar beğleri varsa katma cem eyledi. OI Saruhan'ı ve Candarî-oğlı Ali Beği-kim Nuşirevan neslindendür-anı kığırdı ve Mentеше'yi ve bakisin cem oldılar. Karaman'a beğlerbeğlik virmişti. Anlara vasiyyet itti..... benüm neslüm yok kim size beğ dikem. Her birünüz bir yiri kâfirden aldığınız-kim elünüzde sancaktur-epsem oturun, gaza idün....II, 107-108] Sultan Alâaddin'in ölümünden sonra Anadolu'da beyler arası çekişmenin yarattığı siyasî kargaşadan Sarı Saltuk, Türk ve Müslüman birliği açısından rahatsızdır. Bu arada, Anadolu insanının üzerindeki manevi nüfuzundan kaynaklanan birleştirici rolü nedeniyle, Anadolu (Rûm) gazileri Saltuk adına hutbe okutup para bastırırlar. Ancak o, siyasette gözü olmayan beyler ve sultanlar üstü bir gazi derviş olarak kalmayı tercih eder ve siyasî nüfuzunu padişahların hizmetinde kullanır. Osman Gazi ile Karamanoğlu Ali Bey arasında barışın sağlanmasına yardımcı olur. Bizans karşısında Osmanlı Beyliği'nin, öteki beylerle birliği sağlayarak Anadolu'yu Müslüman diyarı yapacağını rüyasında gören Sarı Saltuk, Osman Bey'i Rumeli'ye geçiş için Edirne'ye davet eder.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlayacak olursak: Saltuknâme'de Anadolu tarihîyle ilgili olarak 13. yüzyılda Selçuklular'la Beylikler'in Bizanslılar ve öteki Hristiyan grupları karşısında sürdürdükleri mücadeleler ve sonunda Osmanlılar lehine beyliklerin uzlaşmalarıyla Anadolu birliğinin sağlanması konu edilir. Eserde, Anadolu'nun Moğollar tarafından istilâ edilmesi ve Moğollar'a karşı girişilen mücadele hareketine de yer verilir. Tarihî olaylar arasında bulunan Timur'un Anadolu'ya gelişi bir istilâ hareketinden çok Anadolu'da adâleti sağlama amacına yönelik bir hareket olarak gösterilir. [....dahı Sivas'ı yıkdı, anun için kim anda genç kuzı boğazlardı.

Kışın gebe sığırı pastırma için boğazlardı. Zulmdür diyü anları dahı helak eyledi, eyitdi: "Ben size fi'lünuze göre Allah'dan hışm virüldüm. Kanda kim zalim ola, ben ana varuram. Mazluma sözüm yokdur." didi ve dahı Erzenü'r-Rum'ı dahı yıkdı.... zira Timur' adillik da'vasın iderdi. "Zerre kadar zulme 'itab iderem." diyü söylerdi. I, 157-158] Eserin tarihî çerçevesi içerisinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi önemli şahsiyetlerden biri olarak yer alır. Anadolu'da devlet düzeninin sağlanmasındaki rolü nedeniyle Sarı Saltuk'un Osman Gazi ile karşılaşması, aralarında kurulan yakınlık, Osman Gazi'ye ve başka gazilere Saltuk'un verdiği öğütler Saltuknâme'de ayrıntılı olarak anlatılır. Ancak, eserde Osmanlı'ya ve Osman Bey'e farklı yer verildiği dikkat çekmektedir. [Server bunı anuñçün eyledi kim Osman'a benüm sağluğumda rağbet idüp kendülere baş idüp gaziler uysunlar diyü. Ve hem gider oldukta Ali Beg'e ısmarladı kim" Osman'a muti' olgıl ki devlet anun başındadır ve dahı anun evladı başındadır." didi...Pes Server dönüp eyitti: "Ya Osman! Hak Ta'alâ sana ve senün neslüne ve asluna padişahlık rûzî idiserdür..." II, 185-186] Saltuk'un sözlerinin yer aldığı bu bölümden de anlaşılacağı gibi eserde Osmanlı'ya ve Osman Bey'e farklı yer verilmiştir. Bunda, Saltuk'un üstlendiği tarihî misyonu Osman Gazi'nin dolayısıyla Osmanlı'nın gerçekleştirmesinin payı olduğu kadar, Saltuknâme'nin, bir Osmanlı şehzadesi için, onun isteği üzerine yazılmış olmasının da payı bulunmalıydı. Anadolu birliğinin Osmanlılar tarafından gerçekleştirilişine ilişkin tarihî bilgiler Saltuknâme' nin sonlarına doğru "Kıssa-ı Gazâ-i Şerif Saltık" başlığını taşıyan bölüm içerisinde şöyle anlatılır: [...Bu zamana dek İslâm kuvvet bulup gül-bang-ı Muhammedî Rum yakasın duttı. Âl-i Osman kuvvet dutup, hilâfet ve saltanat bunlara kaldı. Devlet ve sa'âdet ve ikbal ve izzet bu nesl-i sahihe yüz duttı. Âl-i Osman kuvvet dutup, hilâfet ve saltanat bunlara kaldı. Devlet ve sa'âdet ve ikbal ve izzet bu nesl-i sahihe yüz duttı. Ta kıyamet müstedam ve muhkem ve pâyende ola... III, 275] Anılan bölümden sonra Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı padişahlarından Orhan Bey, Murad, Yıldırım ve Fatih dönemlerinin bazı tarihî olaylarına da kısaca yer verilerek Osmanlı fütuhâtı hakkında bilgi verilir.

Saltuknâme'de Anadolu'nun sosyal bütünlüğünün sağlanmasında etkili olan manevî değerlere de yer verilir. Sarı Saltuk, yeni bir sosyal düzen ve adâlet anlayışı olan misyoner bir Türk dervişidir. Bu nedenle esere

yerleştirilen sosyal muhteva içerisinde yine çoğu Sarı Saltuk'un ağzından olmak üzere adalet, hoşgörü, bölüşümcülük, barış çağrısı yapılır. Bütünleşmenin sağlanmasında önemli yeri olan bu unsurların gerekliliğini Saltuk çoğu zaman devlet idarecilerine öğüt verirken dile getirir. Örneğin, Osman Bey'e devlet yönetimine ait nasihatler verirken, konuyla ilgili şu görüşlere yer verir: ["Amma sana ve neslüne vasiyyetüm bu olsun ki emrünüzde adl ve dad idün ve sahavet ve hasenat gösterün. Hakk-ı sariha tabi' olun, halkı hoş dutun. Mazlumların hakkın zalimlerden alıvirün... Ta ki ra'iyet sizden hoş-dil olup hayr du'ada olasız ve yetimleri ve fukarayı sadaka ile sevindürün, fakirlerün bed-du'asından sakınasız kim 'ömr kısılığı ve devlet noksanlığı anların gözü yaşıyla ahından yitişür." diyüp.... II, 186] Saltuk, sosyal düzenin sağlanması için gerekli gördüğü ahlâkî ve sosyal değerleri savunmayı Anadolu ve Rumeli fütuhâtı sırasında, kendileriyle savaştığı Hristiyanlara karşı hoşgörülü davranarak da sürdürür. [Şerif eyitti: "Ya Ayadimitri! Dahı senden bir dileğüm var, bana sen kardaş olasın gelüp Müslüman olup iman getüresin." Ol beğ Ayamuson'a baktı, eyitti:" Şimden girü bize huzur yok iman götürmeyinci. "Heman iman arza kıldılar. Şerif Ayadimitri'ye ad Ali virdi, Ayamuson'a Ahmed ad virdi. Girü ol Ayamuson'a izzet itti. Râviler eyidür. Ayamuson'un Server burnın kulağın kesmemişti, çizmişti, açup kanı yüzine bulaşsun, korksun diyü, kıyamadı, güzel yiğit olmağın itti... II, 21] Saltuk, halka verici, halkla paylaşıcı, yardım sever bir kişiliğin sahibidir. [Dahı Şerif bir yıl Kefe'de karar idüp oturdu. Her taraftan Şerif'e haraç getürürlerdi. Şerif ol malları fukaraya üleştürdi. Anun birin kendüye alıkomazdı ve dul hatunlara, yetimlere dahı miskinlere, hastalara ve gazilere virürdi. II, 97] Kısacası, moral açıdan bakıldığında Şerif Saltuk, kardeşlikten, bağışlayıcılıktan, birleştirici bir dünyadan yanadır. Eserde de Türk ve İslâm bütünleşmesi ideolojisi üzerine kurulan sosyal yapıda, adaletin, hoşgörünün, paylaşmanın, barışın rolü önemlidir.

Sonuç olarak, on beşinci yüzyılın sonlarında yazılmış olan Saltuknâme, bu yazıya konu edilen yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan önceki döneme ışık tutan ve ihtiva ettiği bilgiler nedeniyle üzerinde durulması gereken önemli bir eserdir. Saltuknâme'de esas olarak, on üçüncü yüzyılda yaşadığı sanılan Rumeli alp-erenlerinden Sarı Saltuk'un o dönemin Türk ve İslâm coğrafyasında geçen menkıbeleşmiş hayat hikâyesi konu edilir. Ancak eser, Saltuk'un hayat hikâyesinin verilişi sırasında onun,

Hristiyanlarla yaptığı savaşları, Anadolu'da yeni bir siyasi güç olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve Türkler'in Rumeli'ye geçişleriyle, Anadolu ve Rumeli'nin Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesini anlatan ideolojik bir eserdir. Saltuknâme'de savunulan ideoloji, farklı etnik yapılarda, farklı dinlerden olan, farklı coğrafyalardan gelen toplulukların ve günün ihtiyacı olan Türk ve İslâm birliğine ulaşmalarıdır. Bu özelliğiyle eserde ortak bir tarih yaratma akışına katılmış bir gazi-velî ya da alp-eren tipini canlandırarak millî bir kimlik kazanmıştır. Başta Saltuk'un erenleri, devlet adamları vb. memleketin siyasi kuruluşunda ve sosyal yapı kazanmasında üstlendikleri görevlerle siyasî ve sosyal birliğin gerçekleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar

AKALIN, Haluk Şükrü, "Ebulhayr Rûmî" maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, cilt 10, s. 360-362.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler" *Vakıflar Dergisi*, II'den ayırabası, Ankara 1942, s. 279-386.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984.

CUNBUR, Müjgan, " Saltuk-nâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yerine ve Üçüncü Nüshasına Dair", *Millî Kültür*, Ocak 1977, cilt I, sayı 1, s. 52-55.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Vilayetnâme (Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî)*, İstanbul 1990.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, cilt 7, Ankara 1943, s. 430-441.

OCAK, A. Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 48, Ankara 1984.

YÜCE, Kemal, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 832, Ankara 1987.